До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.27
Львівському національному університеті
імені Івана Франка

79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора КАЛАУРА Івана Романовича на дисертацію ЦІКАЛО Володимира Ігоровича тему «Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав»

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Упродовж тридцяти років незалежності України, корпоративне законодавство, а разом з ним і наука корпоративного права, пройшли непростий шлях становлення та розвитку. На цьому шляху можна виділити три основні етапи: перший припадає на початок дев'яностих років минулого століття, коли були прийняті Закони України «Про власність», «Про господарські товариства», «Про підприємства в Україні» тощо. Другий етап обумовлений прийняттям Цивільного та Господарського кодексів України (2003 р.) та Закону України «Про акціонерні товариства» (2008 р.). Кожен із вказаних етапів супроводжувався активними науковими дослідженнями питань сутності і правової природи корпоративних прав, проблем їх здійснення та захисту, а також доктринальним аналізом законодавчої практики у цій сфері.

Третій етап необхідно пов'язати із прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (2018 р.) та нового Закону України «Про акціонерні товариства» (2022 р.). З огляду на оновлення корпоративного законодавства та модернізацію (рекодифікацію) Цивільного кодексу України, важливим є наукове осмислення ефективності та

адекватності вимогам сьогоденного розвитку корпоративних відносин положень цих законодавчих актів та розробка нових підходів у вирішенні питання здійснення і захисту корпоративних прав.

У цьому контексті дисертаційне дослідження І. В. Цікало сьогодні є актуальним і затребуваним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Рецензована дисертація характеризується науковою новизною, критичним і творчим підходом автора до вирішення досліджуваних у роботі проблем, широким використанням наукових першоджерел з цивільного і корпоративного права. Робота базується на ґрунтовному аналізі наукових джерел і положень національного законодавства, а також матеріалів судової практики щодо здійснення та захисту корпоративних прав.

Теоретична база і методологічний базис дисертаційного дослідження зумовлений метою, що полягає у формуванні концепції цивільно-правового регулювання, здійснення та захисту корпоративних прав, обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на удосконалення національного законодавства та судової практики України у цій сфері.

Об'єкт та предмет дослідження визначено відповідно до встановлених вимог, що дозволяє всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності.

Дисертаційне дослідження І. В. Цікало базується на логічно-послідовній, системній і довершеній методологічній основі. У роботі здобувачем застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: діалектичний метод, соціологічні методи, герменевтико-правовий метод, логічні прийоми (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення тощо), прийоми техніко-юридичного аналізу та інші. Вбачається, що вдале їх використання дозволило автору сформулювати низку нових наукових положень та висновків, а також надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері здійснення та захисту корпоративних

прав.

Дисертантом було обрано вдалу архітектоніку, що дозволила йому всебічно та послідовно розкрити обрану тематику і водночас виявити проблеми питання сьогодення у сфері здійснення та захисту прав учасників товариств. Як і відповідно до вимог ґрунтовної фахової наукової праці, дисертаційне дослідження розпочинається зі вступу та містить у собі п'ять розділів, що композиційно складаються із двадцяти підрозділів. Наприкінці роботи сформульовано висновки за результатами дослідження, а також подано список використаних джерел (513 найменувань) і чотири додатки. Важливо відзначити в основному критичний підхід автора до опрацювання джерельної бази, що характеризується глибоким аналізом досліджуваного матеріалу, використанням коректної наукової полеміки з іншими науковцями та високий рівень аргументації власного підходу до формулювання тих чи інших положень, висновків чи пропозицій. Це свідчить про наукову зрілість дослідника, його обізнаність з наявними в науці й правозастосуванні проблемами, а також про високий рівень загальнонаукової культури.

У процесі дисертаційного дослідження автором вивчено місце немайнових та майнових корпоративних прав у системі суб'єктивних цивільних прав. Також розкрито зміст та ознаки корпоративних прав, сформульовано поняття та виокремлені їхні ознаки, визначено засади, способи і межі здійснення корпоративних прав. У досліджені автором проведено детальний науковий аналіз принципу пропорційності у здійсненні немайнових і майнових корпоративних прав. Крім того, охарактеризовано цивільно-правові способи захисту корпоративних прав.

Аналіз загального змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер, а також вирізняється високим науковим рівнем і актуальністю. Повнота змісту дослідження проявляється у детальному фактичному матеріалі, що включає докладні обґрунтування, гіпотези й екскурси по законодавству і судовій практиці. Результати наукового пошуку описуються в найбільш цілісній, з точки зору наукового

пізнання, формі. Зміст дисертації характеризується оригінальністю та неповторністю наведених відомостей. Основу роботи складає принципово новий матеріал, що включає опис новітніх фактів і закономірностей правового регулювання, здійснення та захисту корпоративних прав. Також у дисертації узагальнено раніше відомі положення, що поглиблює розуміння проблеми.

Серед наукових праць із тематики корпоративного права, рецензована робота є одним із першим у науці цивільного права комплексним дослідженням теоретичних і практичних аспектів здійснення та захисту корпоративних прав в часі оновлення корпоративного законодавства.

Обґрунтованість та достовірність основних результатів дисертаційної роботи підтверджується тим, що вони можуть бути використані в науково-дослідній сфері, правотворчій діяльності, у правозастосовній сфері та освітньому процесі. Це підтверджується відповідними актами впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальну, наукову та практичну діяльність.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки їх основні теоретичні положення та висновки викладені у 66 публікаціях,. Серед них варто відзначити 2 одноосібні монографії, 1 монографію у співавторстві, 29 статей у фахових виданнях, включаючи 6 у іноземних виданнях, з яких 3 індексуються в Scopus, 1 – у виданні, що індексується у Web of Science, а також 31 тезу доповідей, 1 навчальний посібник, 2 науково-практичні коментарі. Така кількість публікацій свідчить про високий рівень наукової активності дослідниці та всебічне обговорення результатів дисертаційного дослідження під час апробацій.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Їх підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що у

дисертації вперше проведено комплексний теоретичний аналіз механізму цивільно-правового регулювання здійснення корпоративних прав, враховуючи засади пропорційності та способів їх захисту.

Автор активно висловлює свою позицію стосовно багатьох проблем, наводячи додаткові аргументи на користь позицій, вже висловлених в юридичній літературі, а також поглядів учених та практиків. Вдається до обґрунтованої критики тих наукових поглядів, які, на його думку, є спірними.

Так, автор вперше обґрунтовує поняття пропорційності здійснення корпоративних прав як загальної засади, що визначає, встановлений законом, локальним правовим актом, або договором, порядок здійснення корпоративних прав залежно від розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі, яка належить кожному учаснику товариства або окремому учаснику із достатнім розміром частки (кількістю акцій), встановленим законом (5%, 10%, 95% тощо).

Інноваційним у доктрині цивільного права є критерій класифікації корпоративних прав із урахуванням розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі на дві категорії: звичайні (ординарні) корпоративні права, що належать усім учасникам (акціонерам) та виняткові (ексклюзивні) корпоративні права, що належать лише окремим учасникам (акціонерам), які володіють визначеним законом відсотком частки (акцій), наприклад, 5%, 10%, більше 95 % тощо.

Новаторський підхід автора передбачає у законодавстві України підхід, згідно з яким засновники товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю зобов'язані повністю внести свої вклади у статутний капітал до дня державної реєстрації товариства. Така зміна передбачає формування статутного капіталу цих товариств у повному обсязі вже на момент його заснування, як це передбачено при створенні акціонерних товариств.

Вперше в сфері дослідження захисту корпоративних прав запропоновано замість визнання "недійсним" рішення органу господарського товариства, для позначення відповідного способу захисту корпоративних прав

уживати термін «визнання нечинним і скасування». Цей термін випливає із правової природи рішення органу товариства (локальний правовий акт), а також із підстав та правових наслідків його неправомірності.

У дисертації наводяться аргументи й на удосконалення певних наукових суджень, теорій, положень. Зокрема, модернізовано поділ юридичних осіб на корпоративні та унітарні, з урахуванням якого за основу треба брати не кількість засновників (учасників), а визначеність частки засновника (засновників) у статутному капіталі юридичної особи та подальший вплив її розміру на здійснення прав учасника (учасників). Корпоративною треба вважати юридичну особу зі статутним капіталом, поділеним на частки (частку) її учасників (учасника), розмір яких (якої) обумовлює пропорційність здійснення суб'єктивних прав учасника (учасників).

У контексті цієї складової новизни запропоновано імплементувати у вітчизняне законодавство положення ст. 8 Директиви 2007/36/ЄС щодо голосування за допомогою електронних засобів, зокрема: електронне 8 голосування на загальних зборах акціонерного товариства може бути проведено за допомогою трансляції засідання або двостороннього зв'язку у режимі реального часу, який дозволяє акціонерам виступати на загальних зборах, перебуваючи при цьому поза межами місця проведення зборів чи із застосуванням інших засобів електронної ідентифікації. Усі законодавчі приписи щодо обов'язкового використання авторизованої електронної системи доцільно виключити із закону.

Удосконалено розуміння співвідношення між належними та ефективними способами захисту корпоративних прав. Вибір належних способів їх захисту залежить від трьох критеріїв: 1) змісту порушеного права; 2) виду порушення права; 3) наслідків порушення права. Окрім параметрів належності способів захисту корпоративних прав, при застосуванні окремих способів захисту, мають бути враховані критерії ефективного судового захисту: доступність та достатність.

У положеннях новизни, які набули подальшого розвитку, дисертантом

розширено перелік ознак суб'єктивних корпоративних прав, до яких включено: обумовленість корпоративних прав визначеністю частки у статутному капіталі юридичної особи; вплив розміру частки у статутному капіталі юридичної особи на подальше здійснення корпоративних прав; комплексний характер корпоративних прав.

У роботі також досліджено та розвинуто наукове положення про те, що право на проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності товариства та право на будь-яку інформацію про нього є самостійними винятковими корпоративним правами, які здійснюють з урахуванням засади пропорційності. Відмова у захисті права на інформацію лише на тій підставі, що учасник (акціонер) здійснював своє право на проведення аудиторської перевірки, є необґрунтованою.

Дисертантом також розвинуто тезу про встановлення цивільно-правової відповідальності товариства перед своїми учасниками (акціонерами) за дії (бездіяльність) його посадових осіб. Суб'єктом такої цивільно-правової відповідальності має стати господарське товариство як юридична особа. Це означає, що у справах про відшкодування збитків, завданих учаснику (акціонеру) посадовою особою, відповідачем (боржником) повинне виступати товариство, а не його посадова особа. Посадові особи будуть нести майнову відповідальність перед своїми товариствами у порядку регресу.

Оцінка змісту дисертації. Вдалою та обґрунтованою, з наукової точки зору, є архітектоніка рецензованої наукової праці, якою обумовлена повнота і всебічність розкриття автором предмету дослідження. Структура дисертації є логічно структурованою та відповідає поставленим завданням, об'єкту і предмету дослідження.

У першому розділ «**Загальнотеоретична характеристика корпоративних прав»,** аналізуючи зміст ст. 96-1 Цивільного кодексу України, дисертант приходить до правильного висновку, що корпоративні права підлягають здійсненню лише учасниками підприємницьких товариств. У свою чергу, наявність у статутному капіталі частки (акції, паю, іншого

об'єкта цивільних прав) її учасника (засновника, акціонера, пайовика) вказує лише на майнову участь цього суб'єкта в діяльності відповідної юридичної особи. Натомість, права учасника (акціонера), частка якого визначена у статутному капіталі юридичної особи, є корпоративними, тому що їх здійснення пропорційно обумовлено розміром частки (кількістю акцій). Засада пропорційності здійснення характерна лише для учасників трьох видів господарських товариств: акціонерного, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Саме учасникам цих господарських товариств належать корпоративні права (с. 62).

У дисертаційній роботі вдало виокремлені і обґрунтовані ознаки корпоративних прав, які виділяють їх серед інших цивільних прав: обумовленість корпоративних прав визначеністю частки у статутному капіталі юридичної особи; вплив розміру частки у статутному капіталі юридичної особи на здійснення корпоративних прав (залежність їх здійснення від розміру частки (кількості 14 акцій); комплексний характер корпоративних прав: їх поділ на немайнові та майнові (с. 73).

Досліджуючи поняття та види корпоративних прав, дисертант справедливо зазначає, що пропорційність щодо розміру частки (кількості акцій) має прояв при здійсненні як немайнових, так і майнових корпоративних прав (с. 94). Ця особливість стала основою визначення корпоративних прав як немайнових та майнових прав учасника (акціонера) товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю акціонерного товариства, здійснення яких обумовлене пропорційністю щодо розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі (с. 102-103).

Співвідношення між розміром частки (кількістю акцій), який належить тому чи іншому учаснику (акціонеру), та обсягом його суб'єктивних прав, взято за основу авторського підходу до поділу (класифікації) корпоративних прав на: звичайні (ординарні) корпоративні права, які належать кожному (будь-якому) учаснику (акціонеру) та виняткові (ексклюзивні) корпоративні права, які належать лише окремим учасникам (акціонерам) із необхідним

(достатнім) відсотком частки (акцій), визначеним (встановленим) законом, наприклад, 5, 10, 95 % тощо (с. 96).

Другий розділ дисертаційної роботи **«Здійснення корпоративних прав»** приурочений дослідженню засад, способів та меж здійснення корпоративних прав. Заслуговує на увагу пропозиція дисертанта виокремити два види засад здійснення корпоративних прав, а саме: засади здійснення цивільних прав, які поширюють свою дію на корпоративні права («вільно, на власний розсуд», а також «добросовісність і розумність»); спеціальні засади здійснення корпоративних прав, як різновид цивільних («пропорційність») (с. 111).

Значним рівнем наукової новизни характеризується авторський критерій поділу (кількості осіб, які здійснюють корпоративні права) способів здійснення корпоративних прав: 1) самостійно (якщо корпоративне право здійснює один учасник (акціонер) без участі інших учасників (акціонерів); Наприклад, кожен учасник (акціонер) особисто (індивідуально) реалізує звичайні корпоративні права на голосування, на виплату дивідендів, на ліквідаційну квоту тощо; 2) в сукупності з іншими учасниками (якщо одне корпоративне право одночасно здійснюють два і більше учасники (акціонери), яким у сукупності належить визначена законом частка (кількість акцій) (с. 135).

Заслуговують на підтримку окремі наукові висновки і пропозиції, які зроблені у третьому розділі дисертаційного дослідження «**Засада пропорційності у здійсненні немайнових корпоративних прав»**

Вдалим є порівняльний аналіз заочного голосування та голосування шляхом опитування, як способів здійснення права на голосування, що дозволило автору виокремити дев'ять розбіжностей між цими видами голосування (с.177-178).

У роботі цілком слушно зауважується, що правомочності учасника (акціонера) господарського товариства щодо кумулятивного голосування за обрання членів органів управління можуть бути самостійно здійснені і

підлягають самостійному захисту. Самостійне здійснення і захист цих правоможливостей дає підстави їх об'єднати в окреме суб'єктивне корпоративне право – право на кумулятивне голосування для формування органів управління товариством, яке здійснюють на засаді пропорційності до розміру частки (кількості акцій), належної кожному учаснику (акціонеру) у статутному капіталі товариства (с.188).

Обґрунтованим є висновок, що. учасникам (акціонерам), які є власниками 10 (5) і більше відсотків частки (акцій), має бути надана можливість самостійно, за своєю волею скликати і провести позачергові загальні збори товариства. На переконання здобувача скликання і проведення є правомочностями єдиного корпоративного права учасників (акціонерів) із кількістю частки (акцій) не менше 10 (5) відсотків – права на самостійне скликання і проведення позачергових загальних зборів (с. 191).

Схоже до права на внесення пропозицій до проекту порядку денного, ексклюзивне право на нагляд за дотримання порядку проведення загальних зборів повинно самостійного здійснюватися акціонером за своєю волею, незалежно від волевиявлення товариства чи інших акціонерів. Акціонер, якому належить 5 відсотків голосуючих акцій, повинен мати можливість застосовувати такі технічні засоби без погодження із будь-якими іншими особами (іншими акціонерами, посадовими особами товариства тощо). Така правова можливість може бути обмежена лише в інтересах збереження комерційної таємниці або іншої інформації конфіденційного характеру (с. 197).

Позитивно сприймається авторська пропозиція про те, що право учасника (акціонера) із визначеним законом розміром частки (кількістю акцій) на інформацію про господарське товариство є різновидом корпоративних прав, яке підлягає здійсненню пропорційно із розміром частки (кількістю акцій). Його реалізація має відбуватися за волею учасника (акціонера), незалежно від волевиявлення інших осіб (товариства). Іншими словами, учасник (акціонер) повинен мати вільний доступ до місць зберігання

інформації про діяльність товариства, а товариство не повинно чинити перешкод учаснику (акціонеру) в доступі до цих місць (с. 215).

Значним рівнем наукової новизни характеризуються висновки і пропозиції зроблені до четвертого розділу дисертації «**Засада пропорційності у здійсненні майнових корпоративних прав».** Зокрема, розглядаючи здійснення переважних корпоративних прав, дисертант зауважує, що перевага у здійсненні корпоративних прав може мати два прояви: перевага щодо третіх осіб, які не пов'язані із товариством відносинами участі та перевага щодо інших учасників. На його переконання перевага перед рештою учасників має бути заснована на засаді пропорційності (с. 236).

У межах дослідження прав на викуп частки (акцій), як окремого виду корпоративних прав, новаторським є запропонований автором поділ права на обов'язковий викуп частки (акцій) за критерієм суб'єкта ініціативи викупу на три самостійні види корпоративних прав, що здійснюють пропорційно: 1) право на обов'язковий викуп частки (акцій) товариством з його ініціативи; 2) право на обов'язковий викуп акцій товариством з ініціативи акціонера; 3) право на обов'язковий (примусовий) викуп акцій акціонером, який набув контрольний пакет, з ініціативи інших акціонерів (с. 237).

Науково-практичний інтерес полягає в застереженні, що право на відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариства, належить до виняткових (ексклюзивних) корпоративних прав, які учасники (акціонери) здійснюють пропорційно із розміром частки (кількістю акцій), встановленим законом. Відповідне корпоративне право необхідно поширити також на інші позови учасників (акціонерів) в інтересах товариства, зокрема, – про визнання недійсним правочину, вчиненого товариством (с. 291).

Практично-прикладний характер мають висновки та пропозиції, зроблені у п'ятому розділі дисертаційного дослідження «**Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав».**

Враховуючи практику вирішення судових спорів про захист суб'єктивних корпоративних прав, дисертант виправдано зауважує, що вибір

належних способів їх захисту залежить від трьох критеріїв: 1) змісту порушеного права, 2) виду порушення права і 3) наслідків порушення права. Водночас, при застосуванні окремих способів захисту мають бути враховані критерії ефективного судового захисту: доступність та достатність. У підсумку автор приходить до висновку, що належним треба вважати такий спосіб захисту корпоративних прав, який передбачений законом або договором і відповідає змісту порушеного корпоративного права, характеру та наслідкам його порушення. Натомість, ефективний спосіб захисту корпоративних прав – це спосіб захисту, який не передбачений законом чи договором для захисту корпоративного права, але має бути доступним і достатнім особі, право якої порушено (с. 326).

Слушним є застереження, що сучасний стан правового регулювання виняткового (ексклюзивного) права на проведення аудиту практично демонструє, що його порушення, як правило, полягає у створенні перешкод учасникам (акціонерам) у здійсненні цього корпоративного права, оскільки товариства ухиляються від виконання покладених на них обов'язків (с. 340). У контексті захисту цього права дисертант звернув увагу, що право на проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності товариства та право на усю інформацію про нього є самостійними корпоративним правами, які здійснюють з урахуванням засади пропорційності. Можливість одночасного порушення цих самостійних корпоративних прав створює необхідність і для їх одночасного захисту із застосуванням різних способів, тому відмова у захисті права на інформацію лише на тій підставі, що учасник (акціонер) здійснював своє право на проведення аудиторської перевірки, необґрунтована.

Заслуговує на схвалення висновок, що способи захисту переважного права учасників товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю на придбання частки у разі збільшення розміру статутного капіталу треба розглядати в аспекті захисту переважного права на придбання частки іншого

учасника товариства, що продається третій особі. Здобувач зауважує, що вони мають залежати від виду порушення права: 1) ухилення товариства від передання частки учаснику або 2) порушення пропорційності під час розподілу часток між учасниками. У першому випадку спосіб захисту повинен бути пов'язаний із визначенням розміру частки учасника у статутному капіталі, у другому – із переведенням прав та обов'язків покупця частки на учасника товариства (с. 351).

Враховуючи пропорційну засаду здійснення права на конвертацію, автор вважає допустимим способом його захисту переведення прав та обов'язків щодо частки (акцій) на нового учасника (акціонера) зі збереженням співвідношення, яке існувало до моменту реорганізації. Іншими словами, учасник (акціонер) нового товариства, право якого на конвертацію частки (акцій) було порушено відступом від засади пропорційності, повинен мати можливість у судовому порядку перевести на себе відповідний обсяг корпоративних прав, які були безпідставно передані іншому учаснику (акціонеру) у процесі реорганізації. У цьому випадку передання прав і обов'язків не перебуватиме у взаємозв'язку із договором купівлі-продажу акцій (с. 369)

Водночас, не вдаючись до глибинної деталізації позитивних характеристик роботи в цілому, слід відзначити, що дисертація містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, та які доречно врахувати у разі продовження здобувачем подальших наукових розвідок з тематики дисертації.

1. Характеризуючи види корпоративних прав, дисертант виокремив окрему їх видову складову – «право на голосування». Розглядаючи це право, як немайнове корпоративне право, яке здійснюють на засаді пропорційності, автор зауважує, що його змістовне навантаження охоплює декілька правомочностей: на проведення річних загальних зборів; на отримання повідомлення про скликання загальних зборів; на ознайомлення з матеріалами, пов'язаними з порядком денним; на внесення власних

пропозицій до проєкту порядку денного; на участь у засіданні загальних зборів; на виступи під час обговорення питань порядку денного; на вираження свого волевиявлення щодо питань порядку денного; на встановлення у результатів голосування. Водночас, у роботі розвинуто наукову думку, що кожна із правомочностей нарізно не підлягає самостійному судовому захисту, оскільки вони не є окремими корпоративними правами, і можуть отримати захист лише у сукупності з іншими правомочностями, які є елементами «права на голосування». Перешкоджання у здійсненні кожної із цих правомочностей необхідно розцінювати як порушення права учасника (акціонера) на голосування в цілому, і саме воно підлягає захисту. У таких випадках учасник (акціонер) повинен довести, що прийнятим рішенням загальних зборів товариства порушено його корпоративне право на голосування (с.326-327).

Втім, запропонована дисертантом наукова позиція потребує уточнення з наступних міркувань.

З погляду опонента, окремі із перелічених правомочностей доречно розглядати як самостійне суб'єктивне право з огляду на той факт, що вони, без поєднання із іншими правомочностями, можуть задовольняти інтерес учасника товариства (акціонера). Беззаперечно, що право на голосування реалізується учасником (акціонером) на зборах товариства шляхом участі саме у голосуванні особи з питань включених у порядок денний. Проте, участь у зборах, як реалізацію права корпоративного управління не потрібно звужувати лише до «права голосу». Наприклад, на практиці особа може брати або не брати участі у голосуванні, проте, незалежно від цих обставин, вона має право отримати інформацію про збори, ознайомитись з питаннями, які розглядатимуться на зборах та документами, які долучаються до розгляду цих питань. А також бути присутнім на зборах, заслуховувати звіти про діяльність керівних органів юридичної особи, виступати на зборах, висловлювати зауваження та надавати пропозиції щодо роботи цих органів юридичній особі з питань діяльності корпорації. Усі ці права вона реалізовуватиме не тільки з метою подальшого голосування на зборах, а, наприклад, переслідуючи

важливий для неї корпоративний інтерес – отримати «свіжу» актуальну інформацію про фінансовий стан корпорації, якість управлінської діяльності посадових осіб. Такий інтерес обумовлений можливістю особи у будь-який момент відчужити свою частку чи акції, якщо вона вважатиме, що діяльність корпорації є збитковою і, тому, подальше володіння корпоративними правами втрачає для неї інтерес, або навпаки - діяльність корпорації є достатньо прибутковою, через це вартість частки (акцій) особи є привабливою для продажу на вторинному ринку чи ринку цінних паперів з метою отримання прибутку. У багатьох випадках учасники (акціонери) товариства на практиці взагалі не реалізовують своє право голосувати на зборах, а лише «тихо спостерігають» за станом справ корпорації.

У контексті цього зауваження також можна поставити під сумнів зроблене дисертантом припущення, що окремі із перелічених вище правомочностей, наприклад, право *ознайомитися з матеріалами, які долучаються до порядку денного,* можуть отримати захист лише воєдино із іншими правомочностями, які складають зміст права на голосування. У цьому контексті судова практика демонструє, що захисту підлягає як окреме право, право особи на отримання інформації про діяльність корпорації, яке може здійснюватися шляхом ознайомлення з документами, що долучаються до порядку денного.

2. Дисертант вбачає за доцільне розглядати право на виплату дивідендів як виняткове (ексклюзивне) корпоративне право, яке здійснюється за волею учасника (акціонера), незалежно від волевиявлення товариства; за умови, що волевиявлення демонструють учасники із сумарно необхідним розміром частки (кількістю акцій), встановленого законом. Такі учасники (акціонери) можуть стати ініціаторами виплати дивідендів, однак право на їх отримання повинно бути реалізовано усіма іншими учасниками. Зважаючи на таку власну позицію, дисертант вважає за доцільне прийняти окремий закон «Про внесення змін та доповнень до Законів України «Про акціонерні товариства» і «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»,

положення якого обумовлюватимуть обов'язковість виплати дивідендів за вимогою учасників (акціонерів), яким належить не менше 10 (5) % частки (кількості простих акцій) у статутному капіталі товариства. Водночас, автор пропонує виключити із компетенції загальних зборів товариств вирішення питання про виплату дивідендів (с. 362-363).

Необхідно зауважити, що у світовій практиці існують різні підходи до дивідендної політики товариств: «нульової виплати дивідендів» та «стовідсоткової виплати дивідендів». У першому випадку товариство завчасно оголошує, що дивіденди не виплачуватимуться акціонерам (учасникам), а прибуток товариства спрямовуватиметься у активи юридичної особи. Мета такої політики, як правило, покращити загальний фінансовий і господарський стан юридичної особи, у зв'язку з певними кризовими явищами у її діяльності. У другому випадку дивіденди обов'язково виплачуються усім учасникам пропорційно до їх частки за наявності прибутку у товариства. Існують і менш категоричні дивідендні політики, за яких прибуток товариства може спрямовуватися і на поповнення активів компанії, і, частково, для виплати дивідендів.

Практика України має декілька сумнівних спроб держави закріпити за собою право отримувати частину прибутку незалежно від прийнятого загальними зборами товариства рішення. Вказане особливе привілейоване становище держави, як корпоративного учасника товариств, неодноразово піддавалось критиці, про що згадує дисертант у своєму дослідженні. Однак вважає доречним таку «привілейовану» касту корпоративних учасників, які матимуть безумовне право ініціювати виплату дивідендів незалежно від колективного рішення усіх інших учасників (акціонерів) висловлених ними на зборах з питань перерозподілу прибутку. Такими, на думку автора, повинні стати учасники (акціонери), яким належить не менше 10 (5) % частки (кількості простих акцій) у статутному капіталі товариства.

Проте такий підхід, певною мірою, змінює принципи корпоративного управління юридичною особою корпоративного типу, зокрема, більшістю

голосів вирішувати долю прибутку товариства. Отож, будь-хто з учасників, що володіє 10 (5) відсотками частки (кількості простих акцій) у статутному капіталі товариства може протистояти позиції решти учасників, які сумарно володіють 90 (95) відсотками частки, і безапеляційно вимагати виплати дивідендів. Позитивний ефект від таких змін у законодавстві, в період війни та післявоєнний час, потребує додаткової аргументації й обґрунтувань.

Нез'ясованою така законодавча ініціатива виглядає у розрізі інституту привілейованих акцій товариства, які учасники акціонерного товариства набувають з метою отримання законодавчо встановлених гарантій на виплату дивідендів. Дисертантом не запропонована нова модель інституту привілейованих акцій.

Водночас, необхідно зауважити, що отримання прибутку не єдина форма отримати вигоди від володіння часткою у статутному капіталі товариства. У світовій практиці діяльності компаній, дивіденди від володіння корпоративним правами, як правило, не є основною ціллю участі особи у товаристві. У більшості випадків, саме торгівля акціями (частками) на вторинному ринку приносить володільцю більший зиск ніж виплачені з них дивіденди.

3. Характеризуючи певні обмеження у виплаті дивідендів автор стверджує, що у частинах 1–3 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариств» встановлені підстави для відмови акціонерним товариством у виплаті дивідендів своїм акціонерам. Такі підстави, на думку, дисертанта виникають уже після прийняття вищим органом управління товариства рішення про виплату дивідендів. Зокрема, автор стверджує, що акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями після прийняття відповідного рішення у разі, якщо: 1) товариство має зобов'язання про викуп акцій відповідно до статті 102 Закону України «Про акціонерні товариства»; 2) дивіденди за привілейованими акціями виплачено не у повному обсязі повністю; 3) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення

ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю; 4) майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або, за результатами прийняття такого рішення, стане недостатньо для задоволення таких вимог (с. 366 – 367).

У вказаному переліку автор об'єднує випадки, коли акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів, та випадки, коли таке рішення все ж може бути прийняте, проте, проводити виплату дивідендів заборонено законом.

Так, ч. 1 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» містить імперативну норму, яка чітко передбачає, що акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями, якщо: 1) звіт про результати емісії акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку; 2) власний капітал товариства є меншим або, у результаті такої виплати, стане меншим за суму розмірів його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю; 3) майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або, за результатами прийняття такого рішення, стане недостатньо для задоволення таких вимог.

Водночас, акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями, якщо: 1) товариство має зобов'язання щодо викупу акцій відповідно до статті 102 цього Закону; 2) дивіденди за привілейованими акціями виплачено не у повному обсязі. Акціонерне товариство також не має права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів (ч. 2, 3 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства»). Перелічені причини для заборони виплати дивідендів можуть виникнути уже після прийняття вищим органом управління товариства рішення про виплату дивідендів.

4. У своєму дослідженні здобувач наукового ступеня робить висновок, що прийняте рішення зборів господарського товариства, є локальним правовим актом (корпоративним локальним нормативно-правовим актом) (с. 373 - 377).

Вважаємо, що автор беззастережно розцінює установчі документи (статут) та рішення зборів як такі, що мають спільні риси, і можуть вважатися корпоративними, локальними, нормативно-правовими актами.

Загальновизнаною є позиція, що рішення органу управління господарським товариством є правовим актом, а не правочином. Так, відповідно до п. 2.12 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів юридичної особи не є правочинами.

Водночас, у доктрині і судовій практиці сформовано правову позицію, відповідно до якої рішення зборів товариства є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

Одним із ключових критеріїв, який відрізняє індивідуальний акт від нормативного, є коло осіб, на які він поширює свою дію. Дисертант справедливо зауважує, що саме невизначеність кола осіб, на яких поширює свою дію правовий акт, є властивістю його нормативності. Рішення зборів товариства є управлінським рішенням, яке обов'язкове для учасників товариства, органів його управління, посадових осіб, самого товариства, тобто замкнутого кола осіб, що обумовлює його індивідуальність.

Змодельовані у дисертації висновки, що обґрунтовують нормативність рішення зборів, зводяться до проведення паралелі зі статутом товариства, який доречно вважати локальним нормативно-правовим корпоративним актом і має іншу правову природу у порівнянні з рішенням зборів.

Більше того, оспорювана позиція автора щодо рішення загальних зборів, як локального нормативно-правового акта, не синхронізується із авторським розумінням пропорційності, яка визначає порядок здійснення корпоративних прав, встановленим «локальним правовим актом». Використання цього словосполучення в однині доводить, що таким актом є лише статут товариства.

5. У дисертаційній роботі неодноразово зазначається, що основним спеціальним принципом реалізації корпоративних прав є пропорційність, яка визначає встановлений законом, локальним правовим актом, або договором, порядок здійснення корпоративних прав, залежно від *розміру частки* (кількості акцій) у статутному капіталі товариства. У рецензованому науковому дослідженні вдало продемонстровано та переконливо визначено прояв пропорційності при здійсненні всіх видів корпоративних прав, де ключовим є відповідність розміру частки.

Отож, у контексті цього принципу, частка у статутному капіталі є мірилом пропорційності. Втім, функціональна значимість частки у статутному капіталі не обмежуються лише критерієм пропорційності. У дисертаційній роботі залишено поза увагою дослідження сутності частки як майнового блага, оборот якого обумовлює перехід корпоративних прав. На переконання опонента, у роботі доречно було б розглянути сутність і правову природу часки у статутному капіталі, як правового явища, що опосередковує цивільний оборот корпоративних прав.

6. В основі глибинного наукового аналізу положень національного законодавства, законодавства європейських держав, міжнародних правових актів та судових практик зроблено низку слушних пропозицій, скерованих на удосконалення законодавства нашої держави, що регулює корпоративні відносини. Однак, дисертантом не запропоновано власну концепцію модернізації Цивільного кодексу України щодо запровадження в цей кодифікований акт юридичної конструкції «корпоративні права» як окремого об'єкта цивільних прав, обмеживши лише змінами до його окремих статей.

Разом з тим, вказані зауваження загалом носять дискусійний характер і не применшують наукового та практичного значення основної змістовної частини дисертаційного дослідження, а також наведених у ньому висновків та пропозицій. Робота виконана на високому якісному рівні, дисертантом охоплено значний комплекс важливих питань в межах предмету дослідження, здійснюється звернення до практичних аспектів відповідної проблематики та міжнародно-правових актів, формуються науково-обґрунтовані й виважені висновки, пропозиції та рекомендації щодо наукового вирішення теоретичних проблем, вдосконалення положень актів чинного цивільного законодавства України та підвищення ефективності процесу правозастосування.

З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі. У дисертаційному дослідженні В.І. Цікало зроблено посилання на згадані у тексті джерела інформації при використанні автором ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Зміст реферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Реферат не містить положень, що не ввійшли до основного змісту дисертації. Дисертацію, реферат та список використаних джерел оформлені відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти і науки України. Тема та зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

За результатами ознайомлення з дисертаційним дослідженням Цікало Володимира Ігоровича на тему «Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав», поданого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право у

Спеціалізованій вченій раді Д 35.051.27 у Львівському національному університеті імені Івана Франка, необхідно зробити висновок, що дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення проблем здійснення та захисту корпоративних прав.

З урахуванням вище викладеного, варто зазначити, що дисертація Цікало Володимира Ігоровича на тему «Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав», за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. №1197, а її автор – Володимир Ігорович Цікало заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України
народний депутата України **Іван КАЛАУР**

Підпис Калаура І. Р.
підтверджую
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«13» листопада 2023 р.